

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Ossian Victor

Kostnader i gränslandet

Om rättegångskostnader enligt ärendelagen

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sanja Bogojevic

Termin: VT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING.....	2
FÖRKORTNINGAR.....	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsning.....	5
1.4 Metod och material.....	6
1.5 Forskningsläge	7
1.6 Disposition	8
2 ERSÄTTNING FÖR RÄTTEGÅNGSKOSTNADER	9
2.1 Rättegångskostnader enligt rättegångsbalken	9
2.2 Principer för rättegångskostnader.....	10
2.3 Rättegångskostnader i förvaltningsmål	12
3 RÄTTEGÅNGSKOSTNADER ENLIGT ÄRENDELAGEN	13
3.1 Ärendelagen generellt.....	13
3.2 Rättegångskostnader mellan enskilda parter.....	15
3.2.1 Intressebegränsning.....	16
3.2.2 Handläggning enligt tvistemålsprinciper.....	17
3.2.3 ”Förhållandevis mycket arbete”	18
3.3 Det allmännas skyldighet att ersätta rättegångskostnader.....	18
3.3.1 Enligt 32 § ÄL.....	18
3.3.2 Staten med ställning som enskild	19
3.3.3 Enligt 2:11 RF	20
3.4 Rättegångskostnader när det finns flera motparter	23
3.5 Sammanfattning	23
4 SÄRSKILT OM UTMÄTNING	25
4.1 Allmänt om utmätningsärenden i domstol.....	25
4.2 Utmätning och ärendelagen	26

5 ANALYS.....	28
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	30

Summary

This essay aims to investigate the possibility of reimbursing legal costs in the ärendelag (no English translation). It applies a critical legal dogmatic method.

The so called ärendelag applies to all cases (in Swedish: ärende) in the general courts where the Code of Judicial Procedure does not apply. The ärendelag has evolved from primarily being applied to one party voluntary legal aid to increasingly being applied in two-party cases. The ärendelag exists between the Administrative Court Procedure Act and the Code of Judicial Procedure. In the Code of Judicial Procedure, the main principle regarding legal costs is full cost coverage, meaning that the losing party is obliged to reimburse the winning party's legal costs. In administrative proceedings, the main rule is to offset the costs, meaning that each party bears its own legal costs. For the ärendelag, this has long meant that the possibility of reimbursing legal costs depends on the similarities of the case to either administrative proceedings or civil litigation.

In cases with two individual parties, the cost allocation rules of Chapter 18 of the Code of Judicial Procedure can sometimes be applied. However, the application depends on an assessment based on precedent from 1979 that dealt with the older Law on Court Cases. How this assessment is to be done is not entirely clear and is based on a comparison with the typical proceedings of civil litigation. For a long time, it was impossible to reimburse legal costs in cases with a public party. After the European Court of Human Rights stated that this could be contrary to the right to a fair trial, the Supreme Court created a new opportunity to reimburse legal costs through the Instrument of Government. This created a system where legal costs are decided based on different laws and different assessments, depending on the composition of the parties of the case.

Much of the precedent in the subject has concerned appealed seizures of assets. This seems to be a result of applying the cost allocation rules of the ärendelagen to the Enforcement Code without examining the consequences.

Sammanfattning

Uppsatsen syftar till att utreda möjligheterna att få rättegångskostnader ersatta utifrån ärendelagen. Uppsatsen tillämpar en kritisk rättsdogmatisk metod.

Ärendelagen tillämpas på handläggningen av ärenden i allmän domstol där inte rättegångsbalken tillämpas. Ärendelagens tillkomst berodde till stor del på ett behov av en mer flexibel processlag än rättegångsbalken. Ärendelagen har gått från att framför allt tillämpas på frivillig rättsvård med en part, till att alltmer tillämpas på tvåpartsärenden. Ärendelagen befinner sig i gränslandet mellan förvaltningsprocesslagen och rättegångsbalken. I rättegångsbalken är huvudprincipen gällande rättegångskostnader full kostnadstäckning, vilket innebär att förlorande part är skyldig att ersätta vinnande parts rättegångskostnad. I förvaltningsprocessen är huvudregeln kvittningsprincipen, vilket innebär att var part får stå för sina egna rättegångskostnader. För ärendelagen har detta länge inneburit att möjligheterna att få sina rättegångskostnader ersatta har berott på ärendets likheter med antingen förvaltningsprocess eller tvistemål.

I ärenden med två enskilda parter finns möjligheter att tillämpa 18 kap. RB:s kostnadsfördelningsregler. Tillämpningen är dock beroende på en bedömning som görs utifrån praxis från 1979 som behandlade den äldre ärendelagen. Bedömningen utgår från en jämförelse med den typiska handläggningen av tvistemål. Hur denna bedömning ska göras är dock inte helt klart. Längre fanns det inte någon möjlighet att få rättegångskostnader ersatta i ärenden med allmän part. Efter att Europadomstolen uttalat att detta kunde strida mot rätten till rättvis rättegång skapade HD en ny möjlighet att besluta om ersättning för rättegångskostnader baserat på regeringsformen. Detta har skapat en ordning där rättegångskostnader beslutas baserat på olika lagar och bedömningar, beroende på partsställningen i ärendet.

Mycket av den praxis som utvecklats på området har i grunden gällt överklagade utmätningar. Detta tycks vara en konsekvens av att ärendelagens kostnadsregler tillämpades på utmättningsärendena utan att följderna utreddes.

Förkortningar

RB	Rättegångsbalk (1942:740)
ÄÄL	Lag (1946:807) om handläggning av domstolsärenden
ÄL	Lag (1996:242) om domstolsärenden
UB	Utsökningsbalk (1981:774)
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
SFL	Skatteförfarandelagen (2011:1244)
ABL	Aktiebolagslag (2005:551)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
EKMR	Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
KFM	Kronofogdemyndigheten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under juristutbildningen är ÄL (*Lag (1996:242) om domstolsärenden*) en lag som sällan berörs. Trots detta avgjordes under 2022, i tingsrätterna, 55 557 st. ärenden vilket kan jämföras med totalt 211 274 st. avgjorda mål.¹ Jag kom själv i kontakt med ÄL för första gången under en kortare praktik på Svea hovrätt där jag fick vara med i förberedelsen av ett ärende som handlade om just rättegångskostnader enligt ärendelagen.² I ärendet hade en man fått sin bil utmätt för en anställds skulder. Mannen överklagade utmätningen men under handläggningen förhöll sig motparten passiv. Till följd av detta kunde inte 18 kap RB:s kostnadsfördelningsregler tillämpas och mannen fick stå för ombudskostnader som uppgick till hälften av värdet på den utmäta bilen. Detta väckte intresse.

Europadomstolen har påpekat att blotta existensen av kostnader vid domstolsförfaranden hotar den enskilda personens rätt till rättvis rättegång.³ Om man därtill lägger till det faktum att parter med ombud generellt har bättre utsikter att vinna bifall till sin talan, framstår kostnadsfördelningen som mycket central för ett fungerande rättssamhälle där alla är lika inför lagen.⁴

ÄL är intressant då den behandlar det något märkliga gränslandet mellan förvaltning och allmän rättsskipning. Detta har bland annat präglat behandlingen av rättegångskostnadsfrågor enligt ÄL.⁵ På grund av att huvudregeln i förvaltningsprocessen är att vardera parten får stå för sina egna rättegångskostnader, har man endast i begränsad mån låtit ersättning för rättegångskostnader utgå enligt ÄL, särskilt i ärenden med allmän motpart.⁶

¹ Domstolsstatistik 2022 s. 9 ff.

² Svea HR Ä 15447–22, Nacka TR Ä 7083-22.

³ Stankiewicz mot Polen p. 60.

⁴ Wejedal (2017), s. 28 ff.

⁵ Fitger (2020), s. 23.

⁶ Prop. 1995/96:115 s. 118.

De underliga situationerna som uppstod av att ersättning för rättegångskostnad endast kunde utgå i ärenden med enskild motpart föranledde ett relativt omfattande arbete hos HD som nådde sin klimax genom NJA 2015 s. 374. Praxisen har nästan uteslutande gällt överklagade utmätningar. Ordningen som har utvecklats har haft stor påverkan på diskussioner om rätten till rättvis rättegång samt på nytt tagit upp frågan om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsprocessen.⁷ Trots att diskussionen på detta sätt nu kommit att fokuseras kring förvaltningsprocessen finns det anledning att klargöra vad som gäller enligt ÄL.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att, efter en redogörelse av grunddragen i kostnadsfördelningsreglerna i svensk rätt, utreda under vilka omständigheter dessa är tillämpliga enligt ÄL. Utifrån detta ska särskilda tillämpningssvårigheter belysas, särskilt gällande överklagade utmätningar. För att uppnå detta syfte ska följande frågeställningar besvaras:

- Vad innebär de svenska kostnadsfördelningsreglerna och varför har vi dem?
- I vilken mån är kostnadsfördelningsreglerna tillämpliga enligt ÄL?
- Vilka särskilda problem uppställer detta för överklagande av utmätningar?

1.3 Avgränsning

Uppsatsen kommer enbart behandla svensk rätt. Inom ramarna för uppsatsen berörs kostnadsfördelningsreglerna i RB. Då ÄL enbart hänvisar till 18 kap. RB:s regler avseende kostnadsfördelning i tvistemål kommer inte 31 kap. RB:s regler om kostnadsfördelning i brottmål beröras. Samtliga 18 kap. RB:s kostnadsfördelningsregler kommer inte behandlas.

⁷ Se t.ex. Wilske, s. 621 ff.

De många olika ärendetyperna har vitt skilda regleringar och för vissa ärendetyper finns särskilda regler om kostnadsfördelning. Av utrymmesskäl kommer uppsatsen endast behandla den allmänna regleringen i 32 § ÄL och 18 kap. RB.⁸

Sådana kostnader som ersätts med allmänna medel genom rättshjälpslagen (1996:1619) kan även komma att ersättas enligt 32 § ÄL. Lagen och eventuella frågor som kan uppstå i samband med denna kommer dock inte beröras i uppsatsen.

Den rättsutveckling som skett gällande ärendelagens kostnadsfördelningsregler har inlett en större diskussion och rättsutveckling på förvaltningsprocessens område.⁹ Trots att utvecklingen är mycket intressant kommer endast förvaltningsprocessen behandlas i begränsad mån för att jämföras med ÄL och RB:s kostnadsfördelningsregler.

1.4 Metod och material

För att besvara frågeställningarna kommer en rättsdogmatisk metod användas. Det finns flera definitioner och beskrivningar av den rättsdogmatiska metoden, men den vanligaste beskrivningen av rättsdogmatikens syfte är att rekonstruera en rättsregel.¹⁰ Mer utförligt kan man beskriva rättsdogmatikens uppgift som att beskriva, systematisera och tolka gällande rätt.¹¹ Rekonstruktionen sker utifrån rättskällevärdet där en regel, i detta fall främst 32 § ÄL, förklaras för att därefter sättas i frågeställningens sammanhang.¹²

Utifrån det rättsdogmatiska arbetet kommer resultatet problematiseras och analyseras utifrån ett kritiskt förhållningssätt. På detta sätt kan de rättsdogmatiska slutsatserna få ytterligare en dimension där rättsläget genom argumentation kan påvisas som otillfredsställande.¹³ Vetenskaplig forskning syftar i slutändan till att finna svar och lösningar och det är därmed legitimt och

⁸ Se Fitger (2020), s. 303 ff. för en utförlig genomgång.

⁹ Se t.ex. Wilske, Wejedal (2022), Wejedal (2021) och HFD 2022 ref 10.

¹⁰ Kleineman, s. 21.

¹¹ Olsen, s. 111.

¹² Kleineman, s. 30.

¹³ Kleineman, s. 40.

naturligt att göra detta inom rättdogmatikens ramar.¹⁴ För arbetet innebär det sagda att ÄL:s kostnadsfördelningsregler kommer problematiseras och analyseras mot bakgrund av den historiska utvecklingen, principerna för kostnadsfördelningsreglernas existens samt särskilda problem som uppkommer gällande exekutionsinstitutet.

Uppsatsen utgår från rättsregeln och dess relativt sparsamt formulerade förarbeten. Till följd av den begränsade ledning som regeln och dess förarbeten ger har rättsläget präglats av den praxis som skapats av HD över en period på över 50 år. För att förstå rättsläget läggs därför en stor del av uppsatsen på att undersöka svensk praxis som anses besitta formell auktoritet.¹⁵ Även Europadomstolens praxis har kommit att spela en viktig roll på området. Till följd härav har EKMR och ett av Europadomstolens avgörande kommit att beröras.

För att ytterligare förstå och klargöra rättsregeln i sitt sammanhang används doktrin. Trots att doktrinen ställning i rättskällevärdet är omdiskuterad får den anses ha auktoritet i den mån dess argument är övertygande och accepterade.¹⁶ Till exempel Fitgers kommentar till ÄL är i flera fall citerad i HD:s avgörande och ger ett intryck av att vara en allmänt accepterad auktoritet på området.¹⁷ I sammanhanget bör även Wejedals utförliga arbete på området, som varit till stor nytta, nämnas.

1.5 Forskningsläge

Trots den relativt rikhaltiga praxis som finns på området är det inte många som undersökt ÄL:s komplexa förhållande till rättegångskostnader. Främst är det Wejedal som i en rad arbeten grundligt undersökt saken. Här kan särskilt nämnas arbetet ”Rätten till biträde - Om biträdeskostnaders hantering vid svenska domstolar.” som utförligt behandlar frågor om biträdeskostnader. Därutöver kan nämnas Fitger m.fl. som genom sin kommentar till ÄL varit tonsättande och auktoritär i diskussionen. På grund av ÄL:s angränsande till

¹⁴ Jareborg, s. 4.

¹⁵ Kleineman, s. 28.

¹⁶ Kleineman, s. 28 f.

¹⁷ Se t.ex. NJA 2020 s. 908.

förvaltningsprocessen har även ÄL kommit att behandlas i förvaltningsprocessuella framställningar. Gällande utmättningsproblematiken i samband med ÄL bör Gregows bidrag till diskussionen särskilt nämnas, både i litteraturen och i HD.

1.6 Disposition

Inledningsvis kommer huvuddragen i den svenska rättens kostnadsfördelningsregler samt dess syften redogöras för i syfte att skapa en grundläggande förståelse för den svenska ordningen. Därefter behandlas de särskilda förutsättningarna för kostnadsfördelningsreglernas tillämplighet i ärenden. Därefter behandlas särskilda förhållanden avseende utmättningsärenden. Slutligen ska resultatet analyseras utifrån frågeställningen.

2 Ersättning för rättegångskostnader

2.1 Rättegångskostnader enligt rättegångsbalken

Kostnadsfördelningsreglerna återfinns huvudsakligen i RB. För tvistemålen del finner man bestämmelserna i 18 kap. RB medan motsvarande regler för brottmål regleras i 31 kap. RB.

I 18:1 RB fastslås huvudregeln om full kostnadstäckning. Huvudregeln innebär att tappande part ska ersätta motpartens rättegångskostnader om inte annat är stadgat. Vad som avses med rättegångskostnader framgår av 18:8 och 18:8a RB. Där föreskrivs att rättegångskostnaden motsvarar kostnaden för rättegångens förberedande, talans utförande samt arvode till ombud eller biträde. Kostnaderna anses endast som rättegångskostnad om kostnaden varit skäligen påkallad för att tillvarata parts rätt. Vid bedömningen av om kostnaden är skäligen påkallad kan, bland annat, målets beskaffenhet, målets omfattning, tvisteföremålets värde samt vilken betydelse målets utgång har för parterna beaktas.¹⁸ Enligt 18:8a RB betraktas endast vissa särskilda kostnadsposter som rättegångskostnader i så kallade förenklade tvistemål.

Till huvudregeln finns ett antal undantag. Enligt 18:4 1 st. RB kan, om det inte går att avgöra vilken part som ska anses som tappande i mål med flera yrkanden, kostnaderna kvittas eller jämkad ersättning utgå. Med kvittning avses i RB att vardera part står för sin egen rättegångskostnad. Detsamma gäller enligt 18:4 2 st. RB om ett yrkande endast bifalls till viss del.

Situationer där det finns flera ersättningsskyldiga parter behandlas i 18:9–11 RB. Huvudregeln är enligt 18:9 RB att de ersättningsskyldiga ska svara solidariskt för kostnaden.¹⁹ I förarbetena uttalas dock att solidariskt ansvar endast

¹⁸ Ekelöf, s. 245.

¹⁹ Fitger (2014), 18:51.

ska tillämpas när parterna intagit väsentligen samma ställning och rättegångskostnaderna på grund av detta kan anses vara hänförliga till samtliga parter.²⁰ Enligt 18:9 1 st. 2 men. RB ska dock kostnad som hänför sig till en särskild del av rättegången, särskild part eller som av särskild part orsakats av vårdslöshet eller försummelse bäras av denna part själv. Enligt 18:11 RB kan, på yrkande av part, rättegångskostnaderna fördelas mellan parterna på annat sätt med hänsyn till omständigheterna. Detta sker baserat på andelen som parterna har i saken eller om någon gett anledning till särskild kostnad.²¹

2.2 Principer för rättegångskostnader

Bakom regleringen av kostnadsfördelning enligt RB finns en lång historia av principer och motiveringar. Synen på kostnadsfördelning som framkommer i förarbetena till RB är att rättegångskostnadsersättningen ska ses som ett typ av skadestånd som ska åläggas part när domstolsprövningen kan tillräknas denne som skuld.²² Processlagsberedningen uttalar dock att rättegångskostnaden som huvudregel ska åläggas den tappande parten, oavsett om rättegången kan läggas denne till last.²³ På så vis liknar huvudregeln om full kostnadstäckning ett strikt ansvar för den tappande parten.²⁴

Den tappande partens ansvar uttalas bero på att rättegångens rättsskyddande syfte inte skulle uppfyllas om man inte kunde få full gottgörelse för de kostnader som krävts för att göra sin rätt gällande.²⁵ Det rättsskyddande syftet har sin grund i att man i det moderna samhället inte har samma möjligheter till självhjälp. Istället är man hänvisad till att lösa tvister med samhällets hjälp.²⁶ Som kompensation har medborgarna rätt att kräva rättsskydd av staten.²⁷ Rättsskyddet är riktat mot staten genom att enskilda kan rikta rättsskyddsanspråk mot staten som uppfylls genom dom.²⁸ Om den enskilde måste bekosta

²⁰ NJA II 1943, s. 236.

²¹ Fitger (2014), 18:54.

²² NJA II 1943, s. 227.

²³ NJA II 1943, s. 227.

²⁴ Ekelöf, s. 253.

²⁵ NJA II 1943, s. 227.

²⁶ Jacobsson, s. 42.

²⁷ Jacobsson, s. 42.

²⁸ Jacobsson, s. 42 f.

processen lider denne en ekonomisk skada och därigenom är inte rättskyddsanspråket mot staten uppfyllt.²⁹

Likt det civilrättsliga skadeståndet har kostnadsfördelningsreglerna nämligen både en handlingsdirigerande och en reparativ funktion.³⁰

Den handlingsdirigerande funktionen tar sig uttryck i att svaranden i en situation då talan troligtvis kommer bifallas har ett incitament att göra rätt för sig utan domstolsinblandning.³¹ Om den svarande i en sådan situation framför invändningar som skulle föranleda domstolsprövning riskerar den svarande att också behöva ersätta den kändes rättegångskostnader.³² Denna risk är möjligtvis ännu mer påtaglig när det rör sig om mål med mindre tvistesumma, där rättegångskostnaderna i många fall kan bli större än tvistesumman.³³ Omvänt ger kostnadsfördelningen skydd mot obefogade anspråk för den svarande. Om den kändes riskerar att behöva betala den svarandes rättegångskostnader kommer den kändes processvillighet troligen minska.³⁴

Om man ser till den reparativa funktionen har den kändes ett intresse av att kunna göra sin rätt gällande på den svarandes bekostnad när svaranden inte gör detta på egen hand.³⁵ Genom att återfå den kostnad som kändes haft för att göra sin rätt gällande repareras den skada det inneburit att behöva bekosta en domstolsprocess. För den svarande tar sig den reparativa funktionen uttryck genom att den skada som det obefogade anspråket inneburit blir läkt. Detta har trygghetskapande funktioner och risken att bli utsatt för obefogade talan minskar.³⁶

Ordningen har även vissa processekonomiska fördelar. Inledningsvis leder ordningen troligen till att färre obefogade tvister behöver hanteras av rättssystemet.³⁷ Vidare kan 18:1 RB leda till att fler tvister görs upp i godo då en

²⁹ Jacobsson, s. 43 f.

³⁰ Ekelöf, s. 250.

³¹ Ekelöf, s. 250.

³² Ekelöf, s. 250.

³³ Jacobsson, s. 61.

³⁴ Ekelöf, s. 251.

³⁵ Ekelöf, s. 250.

³⁶ Ekelöf, s. 251.

³⁷ Jacobsson, s. 56 ff.

utdragen processföring skapar större kostnader.³⁸ I situationer där en bevis- eller rättsfråga är oklar kan osäkerheten och risken att behöva stå för samtliga rättegångskostnader leda till större förlikningsvillighet.³⁹

2.3 Rättegångskostnader i förvaltningsmål

Slutligen ska kort redogöras för, de närmast obefintliga, möjligheterna att få ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsprocess. Till skillnad från RB innehåller nämligen inte FPL några bestämmelser om kostnadsfördelning. Detta har länge förståtts som att det inte finns grund att utdöma ersättning.⁴⁰ På grund av detta gäller sedan länge kvittningsprincipen, där vardera part får stå för sina egna rättegångskostnader.⁴¹ Från denna huvudregel finns bara ett begränsat undantag enligt SFL.⁴² Ordningen har av många framstått som otillfredsställande och har diskuterats i snart 100 år.⁴³

Ordningen har sin grund i att ett uttalat mål vid FPL:s tillkomst var att konstruera lagen så att den enskilde inte skulle behöva anlita ett ombud.⁴⁴ På grund av detta ansåg man att regler om rättegångskostnader inte skulle behövas. Ordningen har även motiverats med att kostnaderna kan ses som en naturlig del av samhällskontraktet där staten och den enskilde inte kan ses som motparter i egentlig mening.⁴⁵ Rättens skyldighet att ta tillvara på den enskildes rättigheter genom officialprincipen har även framlagts som skäl för varför den enskildes kostnader endast skulle bli av begränsad betydelse.⁴⁶ Ordningen har länge kritiserats. Ny forskning tyder vidare på att part med kvalificerat ombud i förvaltningsdomstol, har 4,78 gånger högre odds att vinna bifall än part utan ombud.⁴⁷

³⁸ Jacobsson, s. 63 ff.

³⁹ Ekelöf, s. 252.

⁴⁰ Se t.ex. Prop. 1988/89:126, s 7.

⁴¹ Wejedal (2021), s. 517 f.

⁴² Om detta se Wejedal (2021), s. 519.

⁴³ Wejedal (2021), s. 520 ff.

⁴⁴ Wejedal (2022) s. 51.

⁴⁵ Prop 1988/89:126, s 7.

⁴⁶ Prop 1988/89:126, s 7.

⁴⁷ Wejedal (2022), s. 83 ff.

3 Rättegångskostnader enligt ärendelagen

3.1 Ärendelagen generellt

Innan den nu gällande ÄL kom till, gällde ÄÄL (*Lag (1946:807) om handläggning av domstolsärenden*). ÄÄL kom till 1946 i samband med den nya RB. ÄÄL behandlade så kallad frivillig rättsvård där lagstiftarna ansåg att RB:s regler om muntlighet, omedelbarhet och koncentration var överflödiga.⁴⁸ Någon exakt definition på frivillig rättsvård går inte att finna, men kan beskrivas gälla sådana situationer där samhället har ett rättsintresse av ingripande, utan att det är påkallat av ett väntat eller föreliggande intrång i annans rätt.⁴⁹ ÄÄL hänvisade till stor del tillbaka till RB men var generellt mer flexibel än RB.

Det fanns i ÄÄL inte någon särskild kostnadsfördelningsregel. I stället fanns en allmän bestämmelse i 11 § ÄÄL som föreskrev att om inte ÄÄL föreskrev något särskilt så skulle RB:s tvistemålsregler tillämpas i den mån dessa var tillämpliga. Denna regel gjorde inte någon skillnad mellan enskilda och allmänna parter. Detta innebar att ersättning för rättegångskostnader kunde beslutas oavsett partsställningen. Processlagberedningen uttalade dock i förarbetena att RB:s regler om rättegångskostnader endast i begränsad utsträckning förväntades komma till användning i domstolsärenden.⁵⁰ Vid bedömningen om RB:s regler skulle tillämpas uttalade Processlagberedningen att hänsyn skulle tas till ärendets beskaffenhet och syftet med de bestämmelser som var aktuella.⁵¹

Flera problem uppstod vid ÄÄL:s tillämpning, gränsdragningen mellan rättskipning och frivillig rättsvård var inte skarp, det var inte helt klart när RB:s bestämmelser skulle tillämpas och RB saknade i vissa fall bestämmelser.⁵²

⁴⁸ Fitger (2020), s. 21.

⁴⁹ Fitger (2020), s. 28.

⁵⁰ NJA II 1947, s. 92 ff.

⁵¹ NJA II 1947, s. 113.

⁵² Fitger (2020), s. 21.

Flera försök att hitta lösningar presenterades under 70–90-talet där det bland annat föreslogs att ärendena skulle hanteras inom RB eller tillsammans med förvaltningsmålen i en gemensam lag.⁵³ Ytterligare ett förslag innebar att ärenden med två eller flera parter skulle hanteras enligt RB och enpartsärenden enligt FPL.⁵⁴ Lösningen som slutligen valdes var ÄL, som är betydligt mer detaljerad än ÄÄL. ÄL bygger till stor del på RB men har, likt FPL, mindre fokus på muntlighet, omedelbarhet och koncentration.⁵⁵

ÄL ska enligt 1 § ÄL tillämpas vid all handläggning som sker i allmän domstol där inte RB tillämpas. Oftast framgår det dock i lag när ÄL ska tillämpas.⁵⁶ Man kan säga att ÄL befinner sig i gränslandet mellan RB och FPL och utformningen av processbestämmelserna i ÄL liknar till stor del FPL. Likt förvaltningsprocessen ska enligt 11 § ÄL, om enskild överklagar en förvaltningsmyndighets beslut, förvaltningsmyndigheten vara motpart i domstolen.⁵⁷

Enligt 13 § 1 st. ÄL är förfarandet som utgångspunkt skriftligt. Skriftväxlingen är oftast inte så omfattande, vilket innebär att inte heller rättegångskostnaderna blir så omfattande.⁵⁸ Ärendetyperna skiljer sig dock mycket åt och i vissa fall kan sammanträden och mer omfattande skriftväxling krävas, vilket skapar större kostnader.⁵⁹

Vid ÄL:s tillkomst var många ärenden enpartsärenden. På senare år har dock den inledande prövningen av många ärendetyper kommit att flyttats från domstol till förvaltningsmyndigheter.⁶⁰ Detta har inneburit att domstolspröv-

⁵³ Fitger (2020), s. 22 f.

⁵⁴ Prop. 1986/87:89, s. 88 f.

⁵⁵ Fitger (2020), s. 23.

⁵⁶ Se t.ex. 8:12a jordabalken, 41 § lagen om skiljeförfarande, 44 § lagen om personnamn och 18:1 UB.

⁵⁷ Jfr. 7 a § FPL.

⁵⁸ Jägenstedt, s. 450 f.

⁵⁹ Jägenstedt, s. 451.

⁶⁰ Fitger (2020), s. 23 f.

ningen i tingsrätt alltmer sker genom överklagande, där den beslutande myndigheten får ställning som motpart.⁶¹ Detta har skett i syfte att renodla domstolsverksamheten till dömande.⁶²

3.2 Rättegångskostnader mellan enskilda parter

Enligt 32 § ÄL får domstolen, i ärenden där enskilda är motparter till varandra, med tillämpning av 18 kap. RB:s kostnadsregler, förplikta part eller dennes ställföreträdare, ombud eller biträde att ersätta motpartens rättegångskostnader eller det som i domstolen betalats av allmänna medel. För vissa ärendetyper finns särskilda bestämmelser om kostnadsfördelning.⁶³ Genom att lagstiftaren skrivit att domstolen *får* förplikta part har bestämmelsen gjorts fakultativ. I propositionen nämns att detta delvis gjorts för att den praxis som tidigare utvecklats baserat på ÄÄL fortsatt skulle kunna komma till användning.⁶⁴ Vid första anblick kan det verka som att det endast krävs att det föreligger ett partsförhållande mellan enskilda för att 18 kap. RB ska vara tillämpligt. Så är dock inte fallet och genom praxis har ytterligare kriterier ställts upp.

Det ledande rättsfallet för bedömningen om RB:s kostnadsregler ska tillämpas är än idag NJA 1979 s. 164. Ärendet behandlade den upphävda 11 § ÄÄL, men på grund av 32 § ÄL:s fakultativa natur är NJA 1979 s. 164 ännu aktuellt. I förarbetena till den nuvarande regleringen nämns inte heller något om att den nya bestämmelsen skulle förändra det rättsläge som gällt enligt ÄÄL.⁶⁵ Någon förändring av rättsläget verkar således inte ha avsetts.

Ärendet gällde ersättning för rättegångskostnader som uppstått i ett ärende avseende entledigande av god man enligt ABL. Domskälen är förhållandevis kortfattade. HD uttalar, efter att ha redogjort för Processlagsberedningens motiv till ÄÄL, att det i ärendet förekommit en intresse motsättning, att denna

⁶¹ Fitger (2020) s. 24.

⁶² Fitger (2020) s. 24.

⁶³ Se Fitger s. 303 ff. för en närmare genomgång.

⁶⁴ Prop. 1995/96:115, s. 118.

⁶⁵ Prop. 1995/96:115, s. 117 ff.

föranlett en handläggning enligt samma principer som gäller för tvistemål, samt att detta medfört ”förhållandevis mycket arbete” för parten.⁶⁶ Mot denna bakgrund beslutade HD att ärendet var av sådan beskaffenhet att 18 kap. RB:s regler skulle tillämpas.

Ur NJA 1979 s. 164 har, förutom att det ska föreligga en partsställning, tre kriterier utlästs: (1) att det förekommit en intressekonflikt, (2) att denna intressekonflikt föranlett en handläggning enligt de principer som gäller för tvistemål samt att (3) detta föranlett ”förhållandevis mycket arbete”.⁶⁷

3.2.1 Intressekonflikt

Kravet på att det ska föreligga en intressekonflikt mellan parterna får förstås som att parterna inte är ense om vad utgången i ärendet ska bli. Så bör vara fallet i de flesta ärenden där svarande inte medger kändes talan. Intressekonflikten bör gälla en sådan fråga som domstolen har att pröva.⁶⁸ Att det ska föreligga en intressekonflikt mellan parterna har i litteraturen ansetts innebära att det krävs mer än att parterna faktiskt är aktiva i ärendet.⁶⁹ Alltså bör inte rättegångskostnader utgå när part förhållit sig passiv genom hela ärendet.⁷⁰

Det enda tillfället i HD:s praxis där HD inte funnit att det förelagat en intressekonflikt var i NJA 2001 s. 381. Ärendet gällde en överklagad utmätning där en enskild part, tillsammans med två allmänna parter, var borgenärer. Den enskilde förhöll sig passiv under hela rättegången och yttrade sig först i HD då denne medgav talan. På grund av detta ansåg HD att det inte förelagat någon egentlig intressekonflikt mellan parterna och att den enskilde parten därför inte var skyldig att ersätta motparten för dess rättegångskostnader.⁷¹

⁶⁶ NJA 1979 s. 164, s. 166 f.

⁶⁷ Jägenstedt, s. 253 f.

⁶⁸ Jägenstedt, s. 259.

⁶⁹ Fitger (2020), s. 295.

⁷⁰ Se NJA 2020 s. 908, p. 9 och Fitger (2020), s. 295.

⁷¹ NJA 2001 s. 381, s. 385.

3.2.2 Handläggning enligt tvistemålsprinciper

Det krävs vidare att intressekonflikten mellan parterna föranlett en handläggning enligt samma principer som gäller för tvistemål. Vad som här avses är inte helt klart. Det som är centralt för handläggningen av tvistemål är dock den kontradiktoriska förhandlingen och det får förutsättas att det är denna som avses.⁷² Bristande förutsättningar för kontradiktorisk förhandling på grund av avsaknad av intresse motsättning var även ett av de skäl som Processlagsberedningen, i förarbetena till ÄÄL, anförde för att RB:s regler endast i begränsad omfattning skulle tillämpas i ärenden.⁷³

I den kontradiktoriska förhandlingen står två parter mot varandra inför domstol och parterna avgör själva ramarna för förfarandet.⁷⁴ Processmaterialet ansvarar parterna själva för och domstolen intar en sekundär tillbakadragen ställning under processen.⁷⁵ I grunden för den kontradiktoriska förhandlingen finner man en förhandlingstanke där medborgarna förväntas ta ansvar för sina egna angelägenheter utan för mycket statlig inblandning.⁷⁶ Parterna förväntas vara egoistiska och därigenom bäst kunna ta tillvara på sina intressen.⁷⁷ Den kontradiktoriska processen skiljer sig till viss del mellan de dispositiva och de indispositiva tvistemålen, men även i de indispositiva tvistemålen är utgångspunkten densamma.⁷⁸ Den kontradiktoriska förhandlingen präglas vidare av muntlighet, omedelbarhet och kontradiktion vilket var en av anledningarna till ÄÄL:s tillkomst.⁷⁹ Trots detta bör det inte krävas att handläggningen varit muntlig för att RB:s kostnadsfördelningsregler ska tillämpas i ärenden.⁸⁰

När domstolen ska avgöra om ärendet har föranlett en handläggning enligt samma principer som gäller för tvistemål ska alltså domstolen jämföra den

⁷² Jägenstedt, s. 256.

⁷³ NJA 1947 II, s. 91.

⁷⁴ Westberg (2021) s. 137 f.

⁷⁵ Westberg (1988), s. 29 ff.

⁷⁶ Westberg (2021), s. 139 ff.

⁷⁷ Westberg (2021), s. 145 ff.

⁷⁸ Westberg, (1988), s. 30.

⁷⁹ Fitger (2020), s. 21.

⁸⁰ Fitger (2020), s. 295.

handläggning som skett med den handläggning som vanligtvis sker vid tvistemål. Hur denna bedömning ska göras är inte klar och kan vara problematisk med hänsyn till att handläggningen av tvistemål kan ta många former och är allt annat än homogen.

3.2.3 ”Förhållandevis mycket arbete”

Det slutliga kriteriet som utlästs ur NJA 1979 s. 164 är att handläggningen ska ha föranlett ”förhållandevis mycket arbete”. Kriteriet har i praxis inte fått samma genomslag som de två tidigare nämnda.⁸¹ I vissa fall har kriteriet inte tillämpats alls.⁸² Ibland har kriteriet bytts ut mot att det förelegat en ”icke obetydlig skriftväxling”.⁸³ I praktiken är det svårt att veta hur mycket arbete som faktiskt krävs eller hur centralt kriteriet är för bedömningen.

3.3 Det allmännas skyldighet att ersätta rättegångskostnader

3.3.1 Enligt 32 § ÄL

Som tidigare nämnts gäller 32 § ÄL endast mellan enskilda parter. Länge gällde därför att det inte fanns någon möjlighet för part att få ersättning för sina rättegångskostnader när denne hade en allmän motpart. I stället gällde som utgångspunkt samma kvittningsprincip som nästan undantagslöst gäller i förvaltningsmål.⁸⁴ Det var även genom en jämförelse mellan vikten av kostnadsfördelningsregler i ärenden och förvaltningsmål som regeringen i propositionen motiverade att ärenden med allmän part skulle vara undantagna 32 § ÄL.⁸⁵ Man menade att då man inte hade möjlighet att få ersättning av det allmänna i förvaltningsmål, bör man inte heller ha det i ärenden.⁸⁶ I vart fall menade man att frågan hade större inverkan på förvaltningsprocessen och där-

⁸¹ Jägenstedt, s. 454 f.

⁸² Se RH 2004:65 och RH 1991:24.

⁸³ Se RH 1991:55 och RH 1993:156.

⁸⁴ Wejedal (2017), s. 173, se även avsnitt 2.2.

⁸⁵ Prop. 1995/96:115, s. 118 f.

⁸⁶ Prop. 1995/96:115, s. 118.

för borde utredas i förvaltningssammanhang. Detta kritiserades av flera remissinstanser som menade att det bör införas en möjlighet för enskilda att få ersättning av allmän part, i vart fall när den allmänna parten överklagat och förlorat.⁸⁷ Någon ändring av rättsläget har dock inte kommit från lagstiftaren.

3.3.2 Staten med ställning som enskild

Från huvudregeln finns undantag. Ett av detta, som diskuterades redan i propositionen, gäller den situationen när den allmänna parten i det aktuella ärendet har ställning som privatperson, exempelvis på grund av ett innehav av en fastighet.⁸⁸

I NJA 1998 s. 443 hade en bostadsrätt utmätts för P.L:s skulder till Riksskatteverket. P.L överklagade utmätningen men beslutet ändrades inte. I tingsrätten yrkade Riksskatteverket på ersättning för dess kostnader. Riksskatteverket menade att Riksskatteverket i utmättningsärenden hade samma ställning som enskild part, då KFM (*Kronofogdemyndigheten*) i utmättningsärenden är beslutsmyndighet medan Riksskatteverket endast företräder staten som borgenär.⁸⁹ Ärendet var det första där 32 § ÄL behandlades i HD efter införandet av ÄL. Därför anförde Riksskatteverket även att om det inte längre var möjligt att besluta om ersättning för rättegångskostnader enligt ÄL skulle detta vara en förändring av vad som tidigare gällt enligt ÄÄL. HD är mycket kortfattade i sina domskäl och uttalar endast att staten inte kan anses ha ställning som enskild när ärendet gäller utmätning för uttagande av böter, tillkommande skatt eller felparkeringsavgifter.⁹⁰

NJA 2000 s. 109 liknade NJA 1998 s. 443, med skillnaden att det nu var en enskild part som yrkade ersättning för rättegångskostnader av Riksskatteverket. Även här är HD mycket kortfattade och uttalar att staten inte kan anses ha ställning som enskild när ärendet gäller utmätning för uttagande av böter,

⁸⁷ Prop. 1995/96:115, s. 117.

⁸⁸ Prop. 1995/96:115, s. 118.

⁸⁹ NJA 1998 s. 443, s. 444.

⁹⁰ NJA 1998 s. 443, s. 447.

tillkommande skatt eller felparkeringsavgifter och att detta inte förändras beroende på vilken part som yrkar på ersättning.⁹¹

I plenimålet NJA 2012 s. 896 hade KFM, för E.B:s skulder till Skatteverket och en enskild borgenär, utmätt en fordran som E.B hade hos den tredje mannen S.B. S.B gjorde en kvittningsinvändning som KFM inte godtog. S.B överklagade beslutet till tingsrätten som godtog invändningen och förklarade att verkställighetshinder förelåg. KFM och den enskilde borgenären överklagade till HovR. I HovR yrkade S.B på ersättning för rättegångskostnader. HovR gav inte prövningstillstånd men förpliktigade Skatteverket och den enskilde borgenären att solidariskt utge ersättning för rättegångskostnaderna i HovR. Skatteverket överklagade i kostnadsdelen till HD. HD förklarade att trots att fordringen delvis hade utmätts för E.B:s skatteskulder så hade Skatteverket ställning som enskild part då det gällde verkställighet av en privaträttslig skuld.⁹²

I fall då allmän part anses ha ställning som enskild behandlas frågan om rättegångskostnader enligt samma kriterier som gäller för utdömande av rättegångskostnader mellan enskilda. Alltså krävs det, för en tillämpning av 18 kap. RB, att det föreligger en intressemotsättning, att denna föranlett en handläggning enligt samma principer som gäller för tvistemål samt att detta föranlett ”förhållandevis mycket arbete”.

3.3.3 Enligt 2:11 RF

2006 meddelade Europadomstolen dom i målet *Stankiewicz mot Polen* som skulle komma att få stor påverkan på ärendelagens kostnadsfördelningsregler. I *Stankiewicz mot Polen* hade den polska Åklagarmyndigheten, i egenskap av ”rättsordningens väktare”, väckt talan mot två makar i syfte att erhålla en högre köpeskilling för en fastighet som makarna köpt på offentlig auktion. Makarna bestred och vann målet i sak. Enligt polsk rätt kunde inte ersättning för rättegångskostnader utdömas när Åklagarmyndigheten agerat i egenskap

⁹¹ NJA 2000 s. 109, s. 111.

⁹² NJA 2012 s. 896, p 7.

av "rättsordningens väktare". Makarna klagade till Europadomstolen och menade att ordningen stred mot dess rätt till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR. Makarna menade nämligen att staten hade tillgång till större resurser för processföring än vad en enskild part har. Detta skapade enligt makarna en fördel för staten som rubbade rätten till rättvis rättegång. Europadomstolen inledde med att konstatera att rättegångskostnader i sig kan utgöra en risk för rätten till rättvis rättegång.⁹³ Europadomstolen gav makarna rätt och menade att det kunde strida mot art. 6 EKMR och rätten till rättvis rättegång att inte ge möjlighet till ersättning för rättegångskostnader när det är motiverat att anlita ombud och kostnaderna inte är omotiverade.⁹⁴

Den stora förändringen på området för svenskt vidkommande kom genom plenimålet NJA 2015 s. 374, i kölvattnet av *Stankiewicz mot Polen*. Ärendet gällde ett överklagande av en utmätning som gjorts för betalning av skulder till Skatteverket. Utmätningen hävdades i TR men kostnadsyrkandet ogillades med hänvisning till att Skatteverket inte var enskild part och inte heller intog ställning som sådan.

HD konstaterade först att det inte fanns några möjligheter att utdöma ersättning enligt 32 § ÄL då Skatteverket inte kunde anses ha ställning som enskild part. HD konstaterar att det enligt *Stankiewicz mot Polen* är oförenligt med art. 6 EKMR att enskilda inte kan utfå ersättning för rättegångskostnader av allmän part när ärendet gäller civila rättigheter och skyldigheter. Därefter konstaterar HD att 2:11 RF är utformad efter art. 6 EKMR och att 2:11 RF inte kräver att prövningen gäller civila rättigheter eller skyldigheter. Baserat på detta sluter sig HD till att det skulle strida mot 2:11 RF om enskilda inte kunde få ersättning för rättegångskostnader av allmän part i utmätningären. Detta då en motsatt ordning skulle försätta enskilda i underläge gentemot staten och dess stora resurser. För att enskilda ska ha rätt till ersättning krävs enligt HD att kostnaderna varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet.

⁹³ *Stankiewicz mot Polen*, p. 60.

⁹⁴ Wejedal (2020/21), s. 729 och *Stankiewicz mot Polen* p. 76.

Vid bedömningen av vilka kostnader som varit befogade fäster HD vikt vid tvisteföremålets värde, tvistens omfattning samt ärendets komplexitet.

I NJA 2020 s. 908, som också gällde en överklagad utmätning, klargjorde HD vad som krävs för att ersättning för rättegångskostnader ska utdömas enligt 2:11 RF. I ärendet klargör HD att det inte, till skillnad mot vad som gäller mellan enskilda, krävs att det förelegat en intressebegränsning.⁹⁵ Däremot menar HD att intressebegränsningen, eller bristen därav, kan påverka vilka kostnader som anses befogade.⁹⁶ HD fastslår att det som krävs är att den enskilde haft fog för att vända sig till domstolen för att ändra ett utmättningsbeslut, att utmättningsbeslutet ändras samt att rättegångskostnaderna varit befogade.⁹⁷

Efter den rättsutveckling som skett gällande 2:11 RF genom *Stankiewicz mot Polen* och NJA 2015 s. 374 uppstod naturligt frågan hur denna utveckling skulle komma att påverka förvaltningsprocessen. Svaret kom genom plenimålet HFD 2022 ref 10. Målet gällde i grunden ett avslag av namnbyte där den sökande yrkade på ersättning för rättegångskostnader. Den sökande anförde, likt situationen i NJA 2015 s. 374, att ett nekande av ersättning för kostnader som varit befogade för att tillvarata hennes rätt skulle strida mot hennes rätt till rättvis rättegång enligt 2:11 RF och EKMR art. 6. HFD gjorde en egen tolkning av rättsläget och kom till slutsatsen att rätten till rättvis rättegång inte krävde en möjlighet för enskilda att få sina rättegångskostnader täckta inom rättegången, om de i stället kunde få ersättning av staten genom skadestånd.⁹⁸ Således gäller numera skilda tolkningar av 2:11 RF i HD och HFD.

⁹⁵ NJA 2020 s. 908, p. 13.

⁹⁶ NJA 2020 s. 908, p. 13.

⁹⁷ NJA 2020 s. 908, p. 13.

⁹⁸ HFD 2022 ref. 10, p. 32.

3.4 Rättegångskostnader när det finns flera motparter

Det är, särskilt i utmättningsärenden, inte ovanligt att ställas inför flera motparter samtidigt. I sådana situationer kan man fråga sig hur beslutad ersättning ska delas upp när det är både allmänna och enskilda motparter. Är det enbart enskilda parter tillämpas i vanlig ordning bestämmelserna i 18 kap. RB. I propositionen till ÄL noterades att det faktum att enbart enskilda parter kunde bli skyldiga att ersätta rättegångskostnader skulle skapa en ordning där en enskild part kunde bli skyldig att svara för samtliga rättegångskostnader, trots att vissa var hänförliga till allmän part.⁹⁹ Efter NJA 2015 s. 374 var dessa farhågor överspelade, men frågan hur möjligheten till ersättning genom 2:11 RF skulle förhållas till 32 § ÄL kvarstod.

Svaret kom genom NJA 2020 s 908. I målet hade en bil utmätts för skulder till två enskilda borgenärer samt två allmänna borgenärer. En tredje man överklagade utmätningen då denna menade att bilen tillhörde henne. Utmätningen hävdades men frågan om rättegångskostnaden tog sig upp till HD. HD uttalade att man först får undersöka om rätt till ersättning finns enligt 2:11 RF och 32 § ÄL separat. Om parten har möjlighet till ersättning av både enskild och allmän part får fördelningen bestämmas genom en analog tillämpning av 18 kap. RB.¹⁰⁰

3.5 Sammanfattning

Om man nu ska försöka sammanfatta vad som krävs för att ersättning för rättegångskostnader ska utgå i ärenden finns det numera tre separata ordningar. I ärenden med två enskilda parter krävs: (1) att det förekommit en intresse-motsättning, (2) att denna intresse-motsättning föranlett en handläggning enligt de principer som gäller för tvistemål samt att (3) detta föranlett ”förhållandevis mycket arbete”. Vilken tyngd de olika kriterierna har eller om de alla behöver vara uppfyllda är inte helt klart men det verkar som att det centrala

⁹⁹ Prop. 1995/96:115, s. 118.

¹⁰⁰ NJA 2020 s 908, p. 16.

för bedömningen är huruvida det förelegat en intressebetsättning som påverkat handläggningen mot att likna en kontradiktorisk förhandling.¹⁰¹

Finns det i ärendet en allmän part ska, som utgångspunkt, ersättning för rättegångskostnader inte utdömas baserat på 32 § ÄL. Så kan endast göras om den allmänna parten intagit ställning som enskild. Då gäller samma kriterier som gäller mellan enskilda parter.

Slutligen gäller att enskilda, i ärenden med allmän motpart, kan ha rätt till ersättning för rättegångskostnad enligt 2:11 RF om den enskilde parten haft kostnader som varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet. För att ersättning ska dömas ut krävs inte att det förelegat en intressebetsättning.

Vid ett jämförande av de tre olika situationerna framstår det som att den bedömning som ska göras vid en tillämpning av 2:11 RF i nuläget är mer tillåtande än den bedömning som ska göras enligt 32 § ÄL. Kostnadsfördelningen när det finns en allmän part har gått från att helt tillämpa kvittningsprincipen till att gå mot att tillämpa en ordning som till stor del påminner om RB:s huvudprincip om full kostnadstäckning. I den nu gällande ordningen för ärenden med allmän part slipper man bedömningen om 18 kap. RB är tillämpligt enligt 32 § ÄL och kan istället direkt undersöka om kostnaderna är befogade.

¹⁰¹ Wejedal (2017) s. 234.

4 Särskilt om utmätning

4.1 Allmänt om utmätningsärenden i domstol

Vid en studie av den praxis som utvecklats kring kostnadsfördelningsreglerna i ÄL slås man av att, trots att ÄL tillämpas i vitt skilda ärendetyper, en påtaglig del av ärendena i HD har rört utmätningar överklagade av tredje man.¹⁰² Genom utmätning ges borgenärer möjligheten att, med KFM:s hjälp, tvångsvis få gäldenärer att fullgöra förfallna förpliktelser när gäldenärerna inte självmant gör detta.¹⁰³ Utmätningar regleras i UB.

Som utgångspunkt ska självklart endast gäldenärens egendom utmätas. Trots detta kan, på grund av att utmätningens institutets summariska natur och krav på effektivitet, tredje män i vissa fall få sin egendom utmätt för gäldenärens räkning.¹⁰⁴ Enligt 4:17 UB kan egendom utmätas om det framgår att egendomen tillhör gäldenären. Enligt 4:18 UB presumeras sådan egendom som gäldenären har i sin besittning tillhöra gäldenären. Presumptionen bryts om det styrks att egendomen tillhör annan än gäldenären. KFM ska på egen hand undersöka eventuell tredje mans rätt och kan även hjälpa tredje man att bevaka sin rätt.¹⁰⁵

Enligt 4:33 UB kan KFM självmant eller efter begäran av tredje man, fram till dess att beslut om utbetalning eller fördelning meddelats, besluta om självrättelse om det blir utrett att egendomen tillhör annan.¹⁰⁶ Genom självrättelse hävs utmätningens beslut. Om det inte blir utrett att egendomen tillhör annan kan KFM, om skäl härför föreligger, enligt 4:20 UB istället förelägga tredje man att väcka talan om bättre rätt till den utmätta egendomen. För att KFM ska förelägga tredje man bör krävas att denne kan uppvisa sannolika skäl till att denne har bättre rätt till egendomen.¹⁰⁷ Enligt 18:1 3 st. UB tillämpas vid

¹⁰² Se t.ex. NJA 1998 s 443, NJA 2000 s 109, NJA 2001 s 381, NJA 2012 s 896, NJA 2014 s 578, NJA 2015 s 374 och NJA 2020 s 908.

¹⁰³ Gregow, s. 21.

¹⁰⁴ Gregow, s. 147 f.

¹⁰⁵ Gregow, s. 148.

¹⁰⁶ Gregow, s. 149.

¹⁰⁷ Gregow, s. 168.

överklagan av KFM:s beslut ÄL. Till skillnad mot vad som vanligtvis gäller enligt 11 § ÄL ska, enligt 18:1 3 st. UB, KFM inte vara part i domstolen. Detta resulterar i att borgenärerna, för vilka skulderna utmätts för, blir motparter till den tredje mannen som överklagar.

4.2 Utmätning och ärendelagen

Det var först 1993 som ÄÄL kom att tillämpas i överklagade utmättningsärenden. Innan detta tillämpades som utgångspunkt RB om inte annat var föreskrivet i UB. Detta innebar att 18 kap. RB:s kostnadsfördelningsregler tillämpades fullt ut. Ändringen tillkom i samband med att tingsrätten gjordes till första överinstans i utsökningsmål. Anledningen till ändringen var att man ville komma åt den flexibilitet som ÄÄL medgav samt att man ansåg att RB:s reglering var ”onödigt omfattande”.¹⁰⁸ Då 11 § ÄÄL fritt hänvisade till RB gjorde ändringen inte någon egentlig skillnad för kostnadsfördelningen. När ÄL tillkom förändrades kostnadsfördelningen genom 32 § ÄL. Den problematik som senare uppkommit kring rättegångskostnader i utmättningsärenden berördes inte över huvud taget i propositionen.¹⁰⁹

I NJA 2000 s. 109 blev en enskild part nekad ersättning för rättegångskostnader med motiveringen att sådant utrymme inte fanns enligt 32 § ÄL i förhållande till allmän motpart. I ett tillägg till avgörandet, som övriga ledamöter i huvudsak anslöt sig till, kommenterade Gregow den otillfredsställande ordning som ändringen skapade i utmättningsärenden med allmän motpart. Gregow belyser att det är omotiverat att ersättningsanspråk behandlas olika beroende på om motparten är allmän eller enskild då de regler som tillämpas är desamma oavsett partsställningen. Gregow menar även att ordningen är särskilt otillfredsställande när ordningen drabbar tredje man som försöker skydda sin egendom. Tillägget refereras i NJA 2015 s. 374 som, vilket tidigare nämnts, markant förändrade rättsläget.

¹⁰⁸ Prop 1992/93:216, s. 76.

¹⁰⁹ Prop. 1995/96:115, s. 182.

I senare utredningar kommenteras rättsläget efter NJA 2015 s. 374 och det konstaterades att regleringen i 32 § ÄL i vissa fall strider mot grundlag och EKMR.¹¹⁰ Utredningen ansåg att lagändringar därför kan vara motiverade, men att detta lämpligast skulle ske genom en ändring i ärendelagen.¹¹¹ Utredningen konstaterar dock att den frågan inte omfattades av dess uppdrag och att frågan därför bör utredas i särskild ordning.¹¹²

¹¹⁰ SOU 2016:81, s. 628 f.

¹¹¹ SOU 2016:81, s. 628 f.

¹¹² SOU 2016:81, s. 629.

5 Analys

Vägen till den idag gällande ordningen för kostnadsfördelning enligt ÄL har minst sagt varit krokig. Ordningen som slutligen växt fram präglas av banbrytande rättighetsöverväganden och, om man får vara krass, nödlösningar. Den nu gällande ordningen ställer upp tre olika bedömningar för beslutande av ersättning för rättegångskostnader. Den mest akuta bristen i ÄL, i form av begränsningen av kostnadsfördelningen i ärenden med allmän part, har till stor del blivit läkt genom NJA 2015 s. 374 och RF. Ordningen som därefter uppstått framstår som obefogat komplicerad. Den baseras på relativt skilda uppfattningar om kostnadsfördelningens roll i ärenden och skiljer sig beroende på partsställningen.

ÄL och ÄÄL motiverade dess kyliga inställning till ersättning för rättegångskostnader på bristande förutsättningar för kontradiktoriska förhandlingar och det faktum att lagarna ofta tillämpades på enpartsärenden. Den modernisering och renodling av domstolsverksamheten där ÄL i allt större utsträckning tillämpas på tvåpartsärenden har gjort dessa överväganden mindre relevanta och övertygande. Tvåpartsärenden är till sin natur kontradiktoriska och någon egentlig motivering för varför dessa ärenden inte skulle tillämpa principen om full kostnadstäckning finner man inte lätt i litteraturen eller förarbetena.

Idag får det anses enklare att få ersättning för rättegångskostnader i ärenden med allmän part än i ärenden med två enskilda parter då det endast krävs att kostnaderna är befogade. Detta är helt i motsats till motiveringarna till ÄL där ärenden med allmän part skulle vara undantagna 32 § ÄL med hänvisning till dess likheter med förvaltningsmål.

Även när det gäller kostnadsfördelningen mellan enskilda parter framstår den nu gällande ordningen som bristfällig. Den ledning som finns att tillgå avseende när RB:s kostnadsregler är tillämpliga är idag över 40 år gammal, baserad på den idag icke gällande ÄÄL och är inte särskilt utförlig. Bedömningen av 18 kap RB:s tillämplighet framstår som relativt godtycklig och grundas till stor del på en allmän jämförelse med tvistemål i allmänhet.

De svårigheter som uppkommer vid tillämpningen av 32 § ÄL gör sig, som framgår av HD:s praxis, extra påmind när det gäller utmätningar överklagade av tredje man. Detta framstår som en följd av att ÄL kom att tillämpas i utmätningssärendena, utan att lagstiftarna ägnade effekterna av detta någon särskild eftertanke.

Att tvångsvis bli avhänd sin egendom för annans skuld är ett allvarligt ingripande i den privata sfären. För att därefter återfå sin egendom kräver UB att tredje man själv bevisar sitt ägande av egendomen. Detta kräver arbete som inte är helt enkelt för en lekman och kan kräva hjälp av ett kvalificerat ombud. I fall där en borgenär anar att den utmäta egendomen faktiskt tillhör tredje man har borgenären i nuläget inget incitament att medge talan. Om borgenären förhåller sig helt passiv under handledningen kommer nämligen någon intressemotsättning inte anses föreligga och därigenom uppstår ingen risk för att tvingas ersätta den tredje mannens rättegångskostnader.¹¹³ Detta skapar en situation där det i princip aldrig finns någon anledning för borgenären att medge talan. Detta kan driva upp den tredje mannens rättegångskostnader ytterligare och är en mycket ineffektiv användning av domstolsresurser.

Det framstår som att det råder relativ konsensus kring att kostnadsfördelningsregleringen i ÄL strider mot RF och EKMR samt att en lagändring krävs, åtminstone gällande förhållandet mellan enskilda och allmänna parter. Med tanke på ÄL:s nära släktskap till förvaltningsprocessen och den, i ÄL:s propositions ord, ”ojämförligt större betydelse” som kostnadsfördelningsreglerna har för förvaltningsprocessen är det svårt att tänka sig en ändring av ÄL utan att också undersöka en ändring av FPL. Mot bakgrund av *Stankiewicz mot Polen* och de nya rönen om ombudsfordel är dock kanske tiden inne.

¹¹³ För exempel se Nacka TR Ä 7083-22.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1979 s. 164

NJA 1998 s 443

NJA 2000 s 109

NJA 2001 s 381

NJA 2012 s 896

NJA 2014 s 578

NJA 2015 s 374

NJA 2020 s 908

Högsta förvaltningsdomstolen

HFD 2022 ref. 10

Hovrätterna

RH 1991:24

RH 1991:55

RH 1993:156

RH 2004:65

Svea HR Ä 15447-22

Tingsrätterna

Nacka TR Ä 7083-22

Europadomstolen

Stankiewicz v. Poland, app. no. 46917/99, dom meddelad den 6 april 2006

(cit: *Stankiewicz mot Polen*)

Offentligt tryck

Nytt juridisk arkiv avdelning II

NJA II 1943 nr 1 Den nya rättegångsbalken

NJA II 1947 nr 2:1 Lag om handläggning av domstolsärenden

Propositioner

Prop. 1986/87:89 Om ett reformerat tingsrättsförfarande

Prop. 1988/89:126 Om ersättning för kostnader i ärenden och mål om skatt, m. m

Prop. 1992/93:216 Om prövningstillstånd i hovrätt och instansordningen i ut-sökningsmål

Prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden

Statens offentliga utredningar

SOU 2016:81 Ett modernare utsökningsförfarande

Övrigt

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2022*

Litteratur

Publicerat material

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång. Tredje häftet*, 8 uppl., Norstedts Juridik, 2018 (cit: Ekelöf)

Fitger, Peter m.fl., *Rättegångsbalken*, Norstedts juridik, 2014 (cit: Fitger (2014))

Fitger, Peter, Eriksson, Tobias & Hall, Per, *Lagen om domstolsärenden: en kommentar*, 3 uppl., Norstedts juridik, 2020 (cit: Fitger (2020))

Gregow, Torkel, *Utsökningsrätt*, 5 uppl., Norstedts Juridik, 2020 (cit: Gregow)

Jacobsson, Ulla, *Parts kostnad i civilprocess – idéhistorisk utredning och synpunkter på kostnadsreglernas funktion*, Norstedt, 1964 (cit: Jacobsson)

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004 s. 1–10 (cit: Jareborg)

Jägenstedt, Caroline, *Rätt till ersättning för rättegångskostnader i ärenden i: Nilsson & Bexelius (red.), Till minnet av Södra Roslags tingsrätt–En minneskrift utgiven av Notarieföreningen vid Södra Roslags tingsrätt*, 1 uppl, Jure, 2007 (cit: Jägenstedt)

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, 2018 (cit: Kleineman)

Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004 s. 105–145 (cit: Olsen)

Wejedal, Sebastian, *Rätten till biträde – Om biträdeskostnaders hantering vid svenska domstolar*, 1 uppl., Juridiska institutionens skriftserie, 2017 (cit: Wejedal (2017))

Wejedal, Sebastian, *Från Bolesławiec till Borås – Om statens kostnadsansvar i domstolsärenden*, JT 2020/21 s. 727–744 (cit: Wejedal (2020/21))

Wejedal, Sebastian, *Rättegångskostnaderna och den rättvisa rättegången – Fyller RF tomrummet i FPL?*, FT 2021 s. 515-546 (cit: Wejedal (2021))

Wejedal, Sebastian, *Ombudsfordel i förvaltningsmål – ett empiriskt bidrag till teorin om "lawyer advantage"*, FT 2022 s. 47-93 (cit: Wejedal (2022))

Westberg, Peter, *Domstols officialprövning – en civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, 1 uppl., Juristförlaget i Lund, 1988 (cit: Westberg (1988))

Westberg, Peter, *Civilrättsskipning I*, 3 uppl., Norstedts Juridik, 2021 (cit: Westberg (2021))

Wilske, Olof, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen? – en kommentar till HFD 2022 ref. 10*, SvJT 2022 s. 617–626 (cit: Wilske)